

Львівський національний університет імені Івана Франка
Філологічний факультет
Кафедра загального мовознавства

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Декан філологічного
факультету

С.М.Пилипчук
30 серпня 2018 року

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

НЕВЕРБАЛЬНА КОМУНІКАЦІЯ

галузі знань	<u>03 Гуманітарні науки;</u> <u>01 Освіта/Педагогіка</u>
спеціальності	<u>035 Філологія;</u> <u>014 Середня освіта</u>
спеціалізації	<u>035.01 Українська мова та література;</u> <u>014.01 Українська мова і література</u>
факультет	<u>філологічний</u>

Львів – 2018 рік

Робоча програма навчальної дисципліни «Невербальна комунікація» для студентів за спеціальностями 035 Філологія; 014 Середня освіта, спеціалізаціями 035.01 Українська мова та література; 014.01 Українська мова і література. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2018. – 27 с.

Розробник: Ясіновська О.В., асистентка кафедри загального мовознавства

Робоча програма розглянута на засіданні кафедри загального мовознавства.

Протокол від “30” серпня 2018 року № 1.

Завідувач кафедри загального мовознавства

_____ (Бацевич Ф.С.)
(підпис)

“30” серпня 2018 року

Затверджено Вченою радою філологічного факультету.

Протокол від “30” серпня 2018 року № 1.

Голова
_____ (Пилипчук С.М.)
(підпис)

“30” серпня 2018 року

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		<u>денна форма навчання</u>	
Кількість кредитів – 3	Галузі знань: 03 Гуманітарні науки; 01 Освіта/Педагогіка	За вибором студента	
	Спеціальності: 035 Філологія; 014 Середня освіта		
Модулів – 1	Спеціалізації: 035.01 Українська мова та література; 014.01 Українська мова і література	Рік підготовки	
Змістових модулів – 3		3-й	
Індивідуальне науково-дослідне завдання _____ (назва)		Семестр	
Загальна кількість годин – 90		5-й	
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 2 самостійної роботи студента – 3,6	<u>Освітньо-кваліфікаційний рівень:</u> Бакалавр	Лекції	
		32 год.	
		Практичні, семінарські	
		-	
		Лабораторні	
		-	
		Самостійна робота	
		58 год.	
		Індивідуальні завдання:	
-			
Вид контролю:			
залік			

Примітка.

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної і індивідуальної роботи становить:

для денної форми навчання – 1:1,8

для заочної форми навчання –

2. Мета і завдання навчальної дисципліни

Курс «Невербальна комунікація» призначений для студентів третього курсу. Основна мета курсу: закласти основи комунікативної компетенції слухачів, завдяки якій вони зможуть помічати та розшифровувати невербальні сигнали іншої людини з тим, щоб краще розуміти інших, а відповідно, і себе.

Розглядаються всі форми невербальної комунікації: *паралінгвістичні засоби* (немовні звуки: викрики, зітхання, стогони, охання; ритм і тембр мовлення, висота й інтенсивність звука; емоційні індикатори мовлення: запинки, обмовки, павзи, мовчання); *мімічні знаки* (будь-які зміни на обличчі, пов'язані із м'язевим напруженням і розслабленням та психосоматичні процеси, як наприклад, раптова блідість, почервоніння); *кінесичні знаки* (жестикауляція, пози, рухи тіла); *рухи очей* (частота і тривалість фіксації на очах іншої

людини); *проксеміка* (характеристики міжособистісної дистанції), *такесика* (дотики), *ольфакторика* (природні і штучні запахи людини), *систематика* (одяг, прикраси, косметика, аксесуари, татуювання, речі повсякденного вжитку тощо) та ін. Для правильної інтерпретації невербальної поведінки людини до уваги береться не окремий вид мови її тіла, а вся її сукупність із урахуванням контексту мовленнєвої ситуації, а також конгруентність (відповідність) вербальних і невербальних сигналів. Невербальні знаки комунікантів вивчаються з урахуванням їх віку, гендерної приналежності, темпераменту, статусу. Враховуються відмінності у невербальній комунікації представників різних культур. Приділяється увага психології брехні.

Теоретичний матеріал курсу ґрунтується на результатах наукових досліджень, здобутих спеціалістами у різних ділянках знання, – лінгвістиці, психології, психіатрії, етології, антропології, соціології, біології, нейрофізіології та ін.

Практична частина занять передбачає виконання вправ і завдань, які допоможуть студентам:

1) розпізнавати за зовнішніми проявами людські емоції і наміри та диференціювати окремі комунікативні невербальні сигнали;

2) для забезпечення намічених цілей комунікативного акту автоматично й упевнено використовувати різноманітні невербальні знаки власного тіла, а також інші екстралінгвальні засоби.

З метою закріплення матеріалу з ряду ключових тем передбачено виконання позааудиторних завдань.

Курс забезпечується різноманітним ілюстративними та візуальними матеріалами.

Кожний теоретичний блок супроводжується кейсами, практичними завданнями або тренінговими вправами.

Завдання курсу:

– пояснити сутність і багатогранність процесу комунікації як виду соціальної взаємодії мовців;

– розкрити характер взаємозв'язку вербальних і невербальних компонентів у процесі мовленнєвої діяльності людини;

– ознайомити студентів із різними системами невербальних знаків і їх типологіями;

– розкрити принципи розшифрування засобів невербального коду;

– пояснити відмінності у використанні невербальних знаків мовцями, залежно від їх віку, темпераменту, статі, приналежності до різних мовних колективів;

– привернути увагу до особливостей невербальної комунікації представників різних культур;

– показати зв'язок невербальних знаків і психоемоційного стану людини;

– навчити виявляти неправдиві повідомлення;

– закласти теоретичні основи використання різних типів невербальних засобів комунікації у встановленні взаєморозуміння і формування міжособистісних стосунків;

– сформувані практичні вміння застосовувати засоби невербального коду у встановленні взаєморозуміння і формуванні міжособистісних взаємодій.

Засвоївши дисципліну «Невербальна комунікація», студент має здобути такі основні компетенції:

знати:

– різновиди невербальних сигналів і їх характеристику;

– функції і роль невербальних засобів у мовленнєвій діяльності людини;

– характер взаємодії вербальних і невербальних сигналів;

– особливості невербальних знаків у різних культурах (універсальність, синонімія, омонімія, унікальність);

– принципи розшифрування екстралінгвальних знаків учасників комунікативного процесу;

– правила коректного застосування невербальних знаків для ефективного спілкування у різних комунікативних умовах.

уміти:

– розпізнавати типи невербальних сигналів учасників комунікації і трактувати їх у сукупності;

– вловлювати і розшифровувати малопомітні й намірено приховані невербальні знаки учасників комунікативного процесу;

– ідентифікувати невербальні знаки з урахуванням віку, гендеру, темпераменту і статусу комунікантів;

– інтерпретувати невербальну поведінку учасників комунікації залежно від комунікативної ситуації;

– оцінювати індивідуальний стиль невербальної комунікації конкретного мовця;

– за рядом маркерів невербальної поведінки виявляти неправдиві повідомлення адресанта і адресата;

– використовувати невербальні знаки власного тіла для успішної комунікації у різних ситуативних контекстах;

володіти:

– навичками розшифрування невербальних сигналів інших учасників комунікації;

– навичками практичного використання невербальних знаків і доладного їх поєднання з вербальними засобами.

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Змістовий модуль 1. НЕВЕРБАЛЬНІ ЗНАКИ У КОМУНІКАТИВНОМУ ПРОЦЕСІ

Тема 1. Місце і роль вербальної та невербальної комунікації у мовленнєвій діяльності людини

Вступ. Мета і завдання курсу «Невербальна комунікація».

Спілкування як вид соціальної взаємодії. Компоненти і засоби мовленнєвої діяльності людини. Поняття про трансакційну модель комунікації. Типології спілкування (за метою, тематикою, ступенем офіційності, кількістю учасників та ін). Канали комунікації.

Механізми взаєморозуміння комунікантів у процесі спілкування (ідентифікація, рефлексія, міжособистісна атракція). Бар'єри спілкування: девіації, комунікативний шум.

Функції вербальних і невербальних засобів спілкування. Вербальна комунікація як обмін інформацією, ознака перцепції учасників комунікативного акту і їх взаємодія.

Ознаки невербальної комунікації та її відмінність від вербальної. Характер зв'язку вербальних і невербальних компонентів у процесі міжособистісної взаємодії.

Типи невербальних знаків і їх систематизація. Класифікації невербальних засобів. Канали зв'язку в невербальній комунікації.

Невербальна поведінка як фактор формування оцінок і установок про інших людей. Правила інтерпретації засобів невербального коду. Роль невербальних компетенцій у житті та професійній діяльності людини.

Рекомендована література

1. *Бацевич Ф.С.* Основи комунікативної лінгвістики. Київ, 2004. С. 26–37.
2. *Почепцов Г. Г.* Теория коммуникации. Москва: «Рефл-бук», Київ: «Ваклер», 2001.
3. *Крейдлин Г.* Невербальная семиотика. Язык тела и естественный язык. Москва: Новое литературное обозрение, 2004.
4. *Горелов И. Н.* Невербальные компоненты коммуникации / отв. ред. В. Н. Ярцева; предисл. В. И. Карасика. 2-е изд., стер. Москва: КомКнига, 2006. 103, [7] с.
5. *Никитина Е.С.* Семиотика: учеб. пособие для вузов. Москва, С. 77–78.
6. *Почепцов Г. Г.* Язык и языки // Почепцов Г. Г. Семиотика. Москва: Рефл-бук, Київ: Ваклер, 2002. С. 47-54.

7. *Андерсен П.* Как читать язык тела и жестов / пер. с англ. А. Давыдовой. Москва: АСТ: Астрель; Владимир: ВКТ, 2011.

Тема 2. Вивчення невербальних знаків: історія і сьогодення

Історія вивчення екстралінгвістичних знаків.

Наукові і псевдонаукові напрями у вивченні знаків тіла людини.

Сучасні науки і сфери діяльності, що приділяють увагу невербальним засобам комунікації. Ступінь вивчення окремих систем невербальних знаків у сучасній гуманітаристиці.

Нові технології у визначенні і розпізнаванні невербальних знаків.

Невербальна семіотика як комплексна наука. Підсистеми невербальної семіотики.

Рекомендована література

1. *Дарвін Ч.* О выражении эмоций у человека и животных. Санкт-Петербург: Питер, 2001. 384 с., ил.

2. *Крейдлин Г.* Невербальная семиотика. Язык тела и естественный язык. Москва: Новое литературное обозрение, 2004.

3. *Мантегацца П.* Физиогномика и выражение чувств. Москва: Профит Стайл, 2011. 448 с.

4. *Сикорский И.* Классическая физиогномика. Москва: Профит Стайл, 2012. 224 с., ил.

5. *Гивандтнер Г.* Невербальные коммуникации в продажах. Технологии скрытого влияния на покупателей. *Добрая книга*, 2010. 256 с.

6. *Льюис Х.* Язык тела. Руководство для профессионалов / пер. с англ. Ю. Вовк. Харьков: из-во «Гуманитарный центр», 2016. 332 с.

7. *Франсис Т.* Секрети на обличчі. Наука фізіогноміка з ілюстраціями і поясненнями. Харків: Авангард, 1993.

8. *Ямпільський М. Б.* Зоофізіогноміка в системі культури // Текст – культура – семіотика нарративу: Тр. За знаковим системам 23 / Учений. зап. Тарт. ун-ту. Тарту, 1989. Вип. 855. С. 63-79.

9. *Evans E. C.* Physiognomics in the Ancient World // Transactions of the American Philosophical Society, NS 59.5. Philadelphia, 1969. P. 5-83.

Тема 3. Еволюційні основи невербальної комунікації: природа і культура

Особливості еволюційного та етологічного підходів до вивчення невербальної комунікації людей.

Питання походження невербальної комунікації: вроджені та соціально набуті невербальні знаки. Засоби невербального коду у спілкуванні людей з порушенням слуху і зору. Невербальні знаки в комунікації немовлят. Розвиток невербальної комунікації у дітей.

Етапи формування здібностей людини до інтерпретації невербальної поведінки оточуючих.

Невербальна комунікація і невербальна поведінка людей. Основні характеристики невербальної поведінки людини. Індивідуальні та групові форми невербальної поведінки.

Невербальні знаки і соціально-культурні норми. Вплив оточення на невербальну поведінку людини. Функція маскуванню переживань і керівництво власною невербальною поведінкою.

Засоби невербального коду в комунікативному процесі мовних колективів: універсальні знаки і крос-культурні відмінності в невербальній комунікації соціумів. Символи і ритуали та невербальна поведінка.

Рекомендована література

1. *Бутовская М.Л.* Этология человека: история возникновения и современные проблемы исследования // *Этология человека на пороге 21 века* / ред. М.Л. Бутовская Москва: Старый Сад, 1999. С. 12–71.
2. *Почепцов Г. Г.* Теория коммуникации. Москва: «Рефл-бук», Київ: «Ваклер», 2001. С. 211-
3. *Никитина Е. С.* Семиотика. Курс лекций: учеб пособие для вузов. Москва: Академический Проект; Трикста, 2006. С. 68
4. *Тищенко П.Д.* «Дано мне тело...» // *Человек*. 1990. № 3. С
5. *Вежбицкая А.* Язык. Культура Познание. Москва: Русские словари, 1997.
6. *Зорина З.А., Поletaева И.И., Резникова Ж.И., 1999.* Основы этологии и генетики поведения. Москва: МГУ.
7. *Тэрнер В.* Символ и ритуал. Москва: Наука, 1983.
8. *Лабунская В. А.* Невербальное поведение (социально-перцептивный подход). Ростов-на-Дону: Изд-во Ростов, 1986.
9. *Колесниченко В. Л.* К вопросу об особенностях вербального и невербального коммуникативного поведения представителей английской и испанской культур // *Труды Междунар. науч.-практич. интернет-конференции «Преподаватель высшей школы в XXI веке»*. Сб. 7. Ростов н/Д., 2009. С. 169–174.
10. *Триандис Г. К.* Культура и социальное поведение / пер. с англ. В.А. Соснина. Москва, 2007.
11. *Стернин И. А., Ларина Т. В., Стернина М.А.* Очерк английского коммуникативного поведения. Воронеж, 2003.
12. *Стернин И.А., Прохоров Ю.В.* Русские: коммуникативное поведение.
13. *Стернин И. А.* Русское и финское коммуникативное поведение. Воронеж, 2001.
14. *Мацумото Д.* Культура и невербальное поведение. Москва: Прайм-Еврознак, 2008.

Тема 4. Невербальні знаки: ідентифікація за віком, гендером, темпераментом, статусом, психічним і фізичним станом здоров'я

Вікові аспекти невербальної комунікації. Невербальні знаки дітей і дорослих у різних комунікативних ситуаціях. Невербальна комунікація дітей у школі та у неформальному спілкуванні з однолітками (дружня взаємодія, нейтральне ставлення, булінг). Групи підлітків і невербальна комунікація.

Гендерний аспект невербальної поведінки. Невербальна комунікація чоловіків і жінок.

Взаємозв'язок темпераменту людини та мови її тіла.

Соціальний статус і невербальне спілкування мовців.

Психоемоційний ракурс невербальної комунікації. Емоційні стани людей. Невербальний прояв емоційних станів людини; зв'язок емоцій і поведінки. Нейрофізіологічні основи емоцій. Первинні, базові, емоції (позитивні, негативні). Вторинні, окультурені, емоції як результат еволюції людини.

Психічний та фізичний стан людини і невербальні знаки. Невербальні знаки як індикатор психічних відхилень. Хвороби і невербальна поведінка людини.

Патерни невербальної поведінки особистості.

Рекомендована література

1. *Бутовская М. Л.* Язык тела: природа и культура (эволюционные и кросс-культурные основы невербальной коммуникации человека). Москва: Научный мир, 2004.
2. *Изард К.Э.* Психология эмоций. СПб.: Питер, 1998.
3. *Ильин Е.П.* Дифференциальная психофизиология мужчин и женщин. СПб.: Питер, 2002.

4. *Коццолино М.* От невербального поведения к речи: прелингвистическая коммуникация // Коццолино М. Невербальная коммуникация. Теории, функции, язык и знак. Харьков, 2009. С. 171–183.
5. *Коццолино М.* Невербальная коммуникация мужчин и женщин: основные отличия // Коццолино М. Невербальная коммуникация. Теории, функции, язык и знак. Харьков, 2009. С. 184–189.
6. *Коццолино М.* Психические расстройства и невербальная коммуникация // Коццолино М. Невербальная коммуникация. Теории, функции, язык и знак. Харьков, 2009. С.221–235.
7. *Никитина Е.С.* Семиотика: учеб. пособие для вузов. Москва, 2004.
8. *Грей Дж.* Чоловіки з Марсу, жінки з Венери. Київ, 2015. 312 с.
9. *Грейдина Н. Л.* Гендерная специфика коммуникации // Антропоцентрический подход к исследованию социума: лингвистические, социолингвистические и культурологические аспекты. Материалы научно-практической конференции, посвященной Международному году языков и 10-летия гуманитарного отделения ИХТГ. Иваново, 2002. С. 5–14.

Змістовий модуль 2.

НЕВЕРБАЛЬНІ КОДИ І ЇХ РОЛЬ У МОВЛЕННЄВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЛЮДИНИ

Тема 5. Мімічна комунікація

Міміка як система невербальних засобів: загальна характеристика. Основні підходи до аналізу міміки.

Міміка з погляду фізіології: типи мімічних сигналів і універсальні мімічні вирази обличчя.

Спонтанна і контрольована міміка. Крос-культурні відмінності в нормах прояву емоцій. Емоційні і неемоційні культури. «Обличчя-маска».

Типові мімічні вирази обличчя та їх функціональне навантаження у різних культурах. Мімічне вираження фізіологічних станів. Механізми вираження емоцій за допомогою міміки. Здатність людини до мімічного наслідування.

Роль посмішки в комунікації. Види посмішок. Посмішка як універсальний і культурно-специфічний сигнал.

Міміка брехні. Техніки виявлення брехні.

Роль міміки в міжособистісній взаємодії. Правила невербального вираження емоцій за допомогою міміки.

Рекомендована література

1. *Бутовская М. Л.* Язык тела: природа и культура (эволюционные и кросс-культурные основы невербальной коммуникации человека). Москва: Научный мир, 2004. С. 46–90.
2. *Коццолино М.* Мимика // Коццолино М. Невербальная коммуникация. Теории, функции, язык и знак. Харьков, 2009. С. 53–71.
3. *Крейдлин Г.* Невербальная семиотика. Язык тела и естественный язык. Москва: Новое литературное обозрение, 2004.
4. *Екман П.* Теорія брехні / пер. з англ. Ю. Гордієнка. Київ: Видавнича група КМ-БУКС, 2017. С. 102–132.
5. *Пиз А., Пиз Г.* Язык тела: как прочесть отношение окружающих по их жестам // Пиз А., Пиз Г. Язык разговора. Санкт-Петербург: Издательский дом Гутенберга, 2004. С.106–144.
6. *Екман П., Фризен У.* Узнай лжеца по выражению лица. Санкт-Петербург, 2010.
7. *Фрай О.* Детекция лжи и обмана. Москва: Прайм-Евроснак, 2006.

Тема 6. Мова очей у міжособистісній взаємодії

Головні ознаки, які характеризують візуальну комунікативну поведінку людей. Окулесика як розділ невербальної семіотики.

Інформативність погляду: найважливіші смисли, які мовці виражають очима в комунікативному акті. Основні комунікативні функції погляду (когнітивна, емотивна, регулятивна, контролююча).

Сума поглядів і час контакту очей у комунікації. Скерваність погляду і характер спілкування (діловий, соціальний, інтимний).

Ефективна візуальна комунікація дорослих і дітей.

Вплив статі на візуальну комунікативну поведінку людей.

Контакт очима: крос-культурні відмінності.

Рекомендована література

1. *Бутовская М. Л.* Язык тела: природа и культура (эволюционные и кросс-культурные основы невербальной коммуникации человека). Москва: Научный мир, 2004. С. 46–90.

2. *Коццолино М.* Язык взглядов // Коццолино М. Невербальная коммуникация. Теории, функции, язык и знак. Харьков, 2009. С. 72–85.

3. *Крейдли Г.* Невербальная семиотика. Язык тела и естественный язык. Москва: Новое литературное обозрение, 2004.

4. *Пиз А.* Новый язык телодвижений. Расширенная версия / пер. с англ. Т. Новиковой. Москва, 2009.

5. *Прохоров Н.* Взгляды и жесты // Электронный ресурс. URL.: [http:// www.koob.ru](http://www.koob.ru). (дата звернення 07.10.2018). 1280 с. 2005. С. 19-37.

Argyle M., Dean J., 1965. Eye-contact, distance and affiliation // *Sociometry*. Vol.28. P.289–304.

6. *Hess E.* The Tell-Tale Eye. New York, 1975.

7. *Nöth W.* Gaze // Nöth W. Handbook of semiotics. Indiana University Press, 1990. P 387-420.

Тема 7. Голос і тон у мовленнєвій діяльності

Основні одиниці і категорії паралінгвістики (параметри звучання; кваліфікатори; розрізнявачі; альтернанти).

Інтонаційна система мовлення (ритм і мелодика мовлення, гучність, швидкість мовлення, павзи).

Паралінгвальні знаки у визначенні особистісних характеристик мовця (паралінгвістичні характеристики мовлення у визначенні темпераменту людини, її емоційного стану, самоконтролю).

Голосові сигнали та ідентифікація мовця за соціальною приналежністю (вказівка на вік, стать, територіальну, етнічну приналежність та місце мовця в соціумі).

Семіотика сміху. Сміх у соціальній взаємодії. Вікові, гендерні і статусні відмінності сміху. Сприйняття смішного і сумного в онтогенезі.

Психологічний портрет людини за невербальними особливостями її мовлення (голосу).

Рекомендована література

1. *Крейдли Г.* Невербальная семиотика. Язык тела и естественный язык. Москва: Новое литературное обозрение, 2004.

2. *Бутовская М.Л., Дорфман В.В.* Возрастные и тендерные различия в представлениях о смешном и грустном у детей: по материалам рисуночных тестов // *Этнографическое обозрение*. № 6. 2003.

3. *Бутовская М. Л.* Язык тела: природа и культура (эволюционные и кросс-культурные основы невербальной коммуникации человека). Москва: Научный мир, 2004

4. *Козинцев А.Г.* Об истоках антиповедения, смеха и юмора // *Смех: истоки и функции* / ред. А.Г. Козинцев. СПб.: Наука, 2002.

5. Коццолино М. Язык тела: невербальные голосовые сигналы, сопровождающие речь // Коццолино М. Невербальная коммуникация. Теории, функции, язык и знак. Харьков, 2009. С. 86–111.

Тема 8. Жести в комунікативному процесі

Кінесика як розділ невербальної семіотики. Типології жестів Б. Аргайла, Д. Ефрона, П. Екмана і В. Фрізена, Н. Фрідмана і С. Гранда.

Основні комунікативні функції жестів (відображення, репрезентативна, транслювальна, риторична, зображувальна, регулятивна, контролююча, дейктична).

Типи жестів: жести-сигнали і жести-емблеми. Універсальні жести-емблеми. Крос-культурна специфіка жестів-емблем.

Стилістична характеристика жестів: нейтральні, забарвлені; піднесені, знижені (грубі).

Правила демонстрації: високо- і низькокінесичні культури. Інтенсивність жестикуляції і специфіка рухів руками у представників різних культур.

Жести і жестові фразеологізми.

Диференціація жестів за віковим і гендерним параметрами.

Роль жестів у діловій комунікації: жести влади, лідерства, підпорядкування, компенсаційні жести.

Кінетична поведінка людини у різних сферах професійної діяльності (викладацька діяльність, музика, мистецтво, сервіс та ін.). Правила жестового етикету.

Рекомендована література

1. Крейдлин Г. Невербальная семиотика. Язык тела и естественный язык. Москва: Новое литературное обозрение, 2004.
2. Крейдлин Г.В. Кинесика // Словарь русских жестов. Москва–Вена: Языки русской культуры; Венский славистический альманах, 2001. С. 166–248.
3. Крейдлин Г. Е. Иконические жесты в дискурсе // Вопросы языкознания. 2005. № 4. С. 46–56.
4. Бутовская М. Л. Язык тела: природа и культура (эволюционные и кросс-культурные основы невербальной коммуникации человека). Москва: Научный мир, 2004. С. 91–110.
5. Акишина А.А. Жесты и мимика в русской речи: лингвострановедческий словарь. Москва: Русский язык, 1991. 144 с.
6. Коццолино М. Без слов: язык жестов // Коццолино М. Невербальная коммуникация. Теории, функции, язык и знак. Харьков, 2009. С. 112–141.
7. Почепцов Г. Г. Язык поз и жестов // Почепцов Г. Г. Семиотика. Москва: Рефл-бук, Київ: Ваклер, 2002. С. 65–74.
8. Современный язык жестов / авт.-сост. И. Н. Кузнецов. Москва: АСТ; Минск: Харвест, 2006. С. 8–172.
9. Крым И.А. Жестовые компоненты речевой коммуникации: Теоретико-экспериментальное исследование: дис. канд. филол. наук. Кемерово, 2004. 153 с.
10. Пуз А. Язык жестов. Воронеж: Модэк, 1992. 218 с.
11. Пуз А. Новый язык телодвижений. Расширенная версия / пер. с англ. Т. Новиковой. Москва: Эксмо, 2009. 464 с.
12. Пуз А. Язык телодвижений. Как читать мысли других по их жестам. Нижний Новгород : «Ай кью», 1992. 263 с.
13. Birdwhistell R. L. Introduction to Kinesics. Louisville: Foreign Service Institute, KY, 1952.

Тема 9. Позы і хода в комунікативній діяльності людини

І. Позы тіла людини в комунікативному процесі

Використання знаків-поз у комунікативному процесі (форма, значення, функції, сфера використання). Проксеміка як ділянка невербаліки.

Семантика поз: оцінка в позі і оцінка пози. Поняття про відкриті і закриті пози. Категорії позицій тіла людини. Позиція тіла людини стоячи. Позиція тіла людини із зігнутими колінами (сидячи, на колінах). Типи позицій людини стоячи і сидячи (пози інклюзивні/неінклюзивні, обличчям до обличчя/паралельні, конгруентні/неконгруентні).

Інтерпретація поз з погляду соціальних, культурних, етичних і етикетних норм.

Роль поз у діловій комунікації.

II. *Хода в комунікації людини*

Невербальні характеристики ходи. Хода і темперамент людини. Стилі ходи у зв'язку з зв'язку з жестами. Пантоміміка як сукупність виразових рухів людини (жестів, міміки, постава тіла, поз).

Рекомендована література

1. *Крейдлин Г.* Невербальная семиотика. Язык тела и естественный язык. Москва: Новое литературное обозрение, 2004.

2. *Крейдлин Г. Е.* Риторика позы // Язык и культура. Факты и ценности. К 70-летию Ю.С. Степанова. Москва: 2001. С. 207–216.

3. *Бутовская М. Л.* Язык тела: природа и культура (эволюционные и кросс-культурные основы невербальной коммуникации человека). Москва: Научный мир, 2004.

5. *Коццолино М.* Поза // Коццолино М. Невербальная коммуникация. Теории, функции, язык и знак. Харьков, 2009. С. 159–167.

6. *Узилевский Г. Я.* Язык поз, или как распознать себя, других людей и положительно воздействовать на свое физическое и душевное состояние: учебно-методическое пособие: В 2-х частях. Орел: Современная гуманитарная академия, Орловский филиал, 2005.

7. *Почепцов Г. Г.* Язык поз и жестов // Почепцов Г. Г. Семиотика. Москва: Рефл-бук, Київ: Ваклер, 2002. С. 65-74.

8. Осанка и поза. Походка // Современный язык жестов / Авт.-сост. И.Н. Кузнецов. Москва: АСТ; Минск: Харвест, 2006. С. 340–350.

Тема 10. Тактильні знаки в комунікації

Поняття про тактильну комунікацію як найперсоніфікованішу форму спілкування. Такесика (гаптика) як розділ невербаліки.

Специфіка дотикового каналу невербальної комунікації людини. Формування органів дотику в філогенезі.

Особливості тактильно-кінетичних факторів у комунікативній діяльності мовців.

Тактильні контакти в повсякденному житті: семантичні типи динамічних доторків (ковзаючі, стискаючі, обрамляючі).

Ознаки і фактори інтерпретації доторків.

Взаємодія тактильних знаків з іншими невербальними системами.

Крос-культурні відмінності тактильної комунікації.

Тактильні знаки у різних сферах діяльності

Правила тактильної поведінки в різних комунікативних ситуаціях і у спілкуванні з представниками різних культур.

Рекомендована література

1. *Крейдлин Г.* Невербальная семиотика. Язык тела и естественный язык. Москва: Новое литературное обозрение, 2004.

2. *Бутовская М. Л.* Язык тела: природа и культура (эволюционные и кросс-культурные основы невербальной коммуникации человека). Москва: Научный мир, 2004

3. *Никитина Е. С.* Семиотика: учеб. пособие для вузов. Москва, 2006

4. *Hall J. A., Veccia E. M.* More "touching" observations: New insights on men, women, and interpersonal touch // Journal of Personality and Social Psychology. Vol. 59. 1990. P. 1155- 1162.

Тема 11. Запахи і смакові відчуття в комунікації людей

Специфіка ольфакторної комунікації у природі і світі людей. Ольфакторна система людини: органи сприйняття запахів

Основні підходи до вивчення запахів (культурний релятивізм; універсалізм). Типології ольфакторних знаків.

Запах як джерело інформації про світ. Функції ольфакторних знаків.

Приємні і неприємні запахи навколишнього середовища. Універсальне і специфічне в ольфакторному сприйнятті різних народів світу. Здатність до сприйняття запахів у чоловіків і жінок.

Природні і штучні запахи людини. Індивідуальний біологічний запах тіла як стійка характеристика людини. Параметр «приємні/неприємні» запахи тіла в оцінці рідними (або близькими) і чужими людьми. Роль феромонів у сприйнятті оточуючих. Вплив ситуативного контексту на гедоністичну оцінку запаху. Рольприємних і неприємних запахів тіла людини і успішність комунікації. Крос-культурні відмінності у сприйнятті природних і штучних запахів людини.

Зв'язок ольфакторного сприйняття зі смаковим. Запахи як кулінарні знаки. Інваріантна гедоністична реакція на ті самі запахи в різних функціональних сферах.

Рекомендована література

1. *Ароматы и запахи в культуре*. Книга 1. Москва: Новое литературное обозрение, 2003.
2. *Бутовская М. Л.* Язык тела: природа и культура. Москва: Научный мир, 2004. С. 29–45.
3. *Никитина Е. С.* Пространство запахов и ольфакторная лексика // Никитина Е.С. Семиотика: учеб. пособие для вузов. Москва, С. 88–101.
4. *Почепцов Г. Г.* Язык запахов // Почепцов Г. Г. Семиотика. Москва: Рефл-бук, Київ: Ваклер, 2002. С. 55-65.
5. *Рязанцев С.* В мире запахов и звуков. Москва: Терра, 1997.

Тема 12. Просторова організація спілкування

Проксеміка як розділ невербальної семіотики. Категорійний апарат.

Функції персонального простору людини.

Просторова поведінка людини. Універсальні проксемічні знаки: обумовленість біологічними факторами. Культурно-специфічні проксемічні знаки: вплив культурних чинників. Контактні і неконтактні культури.

Типи комунікативного простору (дальній, публічний, соціальний, особистий, інтимний).

Проксемічна взаємодія дорослих і дітей.

Гендерний аспект проксеміки: залежність комунікативної дистанції від статі людини.

Використання простору у професійній взаємодії. Персональний простір, розташування тіла і розміри приміщення. Розташування мовців стоячи. Розташування мовців за столом. Спілкування з двома і більше співрозмовниками. Статус і просторова поведінка мовців.

Порушення дистанції між комунікантами і його наслідки.

Рекомендована література

1. *Бродецкий А.Я.* Азбука молчания, или топономика. Москва: Импринт-Гольфстрим, 1999.
2. *Крейдлин Г.* Невербальная семиотика. Язык тела и естественный язык. Москва: Новое литературное обозрение, 2004.
3. *Коццолино М.* Тело и межличностное пространство // Коццолино М. Невербальная коммуникация. Теории, функции, язык и знак. Харьков, 2009. С. 112–141.
4. *Плюснин Ю.М.* Пространственное поведение человека (методы проксемических исследований). Новосибирск, 1990.

5. Толстой Н. И. О природе связей бинарных противопоставлений типа ПРАВЫЙ–ЛЕВЫЙ, МУЖСКОЙ–ЖЕНСКИЙ / Языки культуры и проблемы переводимости. Москва: Наука, 1987. С. 171–173.
6. Hall E. T. A system for the notation of proxemic behavior // *American Anthropologist*. Vol. 65. 1963. P. 1003-1026.
7. Aiello J.R. Human spatial behavior // *Handbook of Environmental Psychology*/ eds. D.Stokols, I. Altman. N.Y.: Wiley Interscience, 1987. Vol. 1. P. 505–531.
8. Aiello J.R., Aiello T. The development of personal space: Proxemic behavior of children from 6 to 16 // *Human Ecology*. 1974. Vol. 2. P. 177-189.
9. Cook M. Experiments on orientation and proxemics // *Human Relations*. 1970. Vol. 23. P. 61–76.
10. Duke M.R, Wilson J. The measurement of interpersonal distance in pre-school children // *Journal of Genetic Psychology*. Vol. 123. 1973. P. 361–362.
11. Evans G.W., Howard R.B. Personal space // *Psychological Bulletin*. Vol. 80. 1973. P. 334- 344.
12. Haydnk L.A., 1983. Personal space: Where we now stand // *Psychological Bulletin*. Vol.94. P. 293-335.

Тема 13. Часові характеристики комунікації

Поняття хронотопів. Час за годинами і час за подіями.

Організація збігів вербальних і невербальних компонентів у часі для покращення результатів спілкування.

Часові характеристики невербальної поведінки людини. Частота і тривалість погляду. Паузи і темп мовлення. Дзеркальність жестів і поз: частота зміни рухів тіла.

Часові характеристики і соціально-культурні норми мовних колективів.

Навчання, простір і час.

Часова організація ділової комунікації.

Рекомендована література

1. Бутовская М. Л. Язык тела: природа и культура. Москва: Научный мир, 2004. С. 271–275.
2. Bell P. A., Greene T. C., Fisher J. D., Baum A. *Environmental Psychology*. Philadelphia: Harcourt College Publishers, 2001.
3. Levine R. A. *Geography of Time*. N.Y.: Basic Books, 1997.
4. Taylor S., Repette R, Seeman T. Health psychology: What is an unhealthy environment and how does it get under the skin? // *Annual Review of Psychology*. 1997. Vol. 48. P.411–447.
5. Brislin R. *Understanding Culture's Influence on Behavior*. Philadelphia: Harcourt College Publishers , 2000

Тема 14. Предмети повсякденного вжитку в комунікації людини: одяг, прикраси, аксесуари, облаштування дому

Поняття про системологію.

Зовнішній вигляд людини як ефективний засіб комунікації. Гештальти краси: культурні стереотипи.

Одяг як знак у різних комунікативних ситуаціях: дрес-коди чоловіків і жінок.

Імідж людини. Знаковість зачісок, макіяжу, татуювання, пірсінгу як свідоме доповнення власного образу у жінок і чоловіків

«Мова» прикрас і аксесуарів.

Семіотика речей і інтер'єру. Облаштування дому як відображення і утвердження особистості.

Рекомендована література

1. *Степанов С.* Язык внешности. М.: ЭКСМО-Пресс, 2000.
2. *Барт Р.* Система моды.
3. Статьи по семиотике культуры. Москва: Издательство им. Сабашниковых, 2003. 512 с.
4. *Браун Л.* Имидж – путь к успеху. СПб., 1996.
5. *Вайль П., Генис А.* 60-е. Мир советского человека. Москва, 1996.
6. *Бодрийяр Ж.* Система вещей. М., 1995.
7. *Лебедева Т.Ю.* Искусство обольщения. Паблик рилейшнз по-французски. М., 1996.
8. *Махлина С.* Семиотика культуры повседневности. СПб.: Алетейя, 2009. 232 с.
9. *Спиллейн М.* Создайте свой имидж. Руководство для женщин. Москва, 1996.
10. *Вайнштейн О.Б.* Одежда как смысл: идеологемы современной моды // Иностранная литература. 1993. №7.
11. *Вайнштейн О.Б.* Денди: мода, литература, стиль жизни. Москва, 2005.
12. *Затулий А.И.* Костюм в контексте авангардистских течений: Учебное пособие. Комсомольск-на -Амуре, 2002.
13. Женщина и визуальные знаки / под ред. А. Альчук. Москва, 2000.
14. Музалевская Ю.Е. Явление молодежной моды ститстайл в контексте субкультурных движений (вторая половина XX начало XXI веков). СПб., 2007.
15. Гофман И. Люди и мода. Новая теория моды и модного поведения. Москва, 1984.
16. Косулин В.Д. Искусство татуировки. СПб., 1997.

Змістовий модуль 3.

НЕВЕРБАЛЬНІ ЗАСОБИ У РІЗНИХ ДИСКУРСИВНИХ ПРАКТИКАХ

Тема 15. Невербальна комунікація в різних сферах людської діяльності (вибрані контексти)

Соціально-нормативні ситуації використання невербальних засобів.

Невербальні знаки у сімейному і родинному спілкуванні. Взаємодія батьків і дітей: невербальна комунікація і виховання. Спілкування подружньої пари.

Педагогічний дискурс: використання педагогами невербальних знаків у навчально-виховному процесі.

Невербальні засоби в політичній комунікації.

Роль невербальної комунікації в релігійному дискурсі.

Мова тіла і сучасна реклама.

Використання невербальних засобів у художньому дискурсі.

Рекомендована література

1. *Бутовская М. Л.* Язык тела: природа и культура. Москва: Научный мир, 2004.
2. *Бондар М. В.* Мова жестів: шляхи до взаєморозуміння // Науковий вісник кафедри Юнеско КНЛУ Серія Філологія. Педагогіка. Психологія. Випуск 27. 2013. С. 119–122.
3. *Штіль С.* Сприяння мовленнєвій і невербальній компетентності молодших школярів // Шкільний світ. 2010. № 7. С. 55–61.
4. *Радионова Е. С.* Единицы невербальной семиотической системы в портретных описаниях человека: семантика и прагматистика: на материале русской художественной, мемуарной, публицистической прозы: автореферат. Омск, 2006. 20 с.
5. *Потапова Г.Н.* Единицы невербальной семиотики как средства создания «эмоционального» портрета героя (на материале повести М. Лермонтова «Вадим») // Русская филология: Вестник Харьковского национального университета имени Г. С. Сковороды. 2018. № 2 (64).
6. *Бэндлер Р., Гриндер Дж., Сатир В.* Семейная терапия. Воронеж, 1993.

7. *Грошев К. В.* Образ женщины в рекламе // Женщина. Тендер. Культура. М., 1999.
8. *Волкова В. В.* Дизайн рекламы. Москва: Университет, 1999.
9. *Зазыкин В. Г.* Психология в рекламе. Москва, 1992.
10. *Коростылева Л. А.* Психология самореализации личности: брачно-семейные отношения. СПб.: СПб. Гос. Университет, 2000.
11. *Ставицька Л.* Гендерні виміри невербальної комунікації у художньому тексті // Культура народів Причорномор'я. Симферополь: Межвузовский центр «Крым», 2004. № 49. Т. 1. С. 146–148.

Тема 16. Культура невербальної поведінки й ефективність комунікації

Невербальні знаки і етикет.

Самопрезентація як уміння подати себе.

Встановлення контакту зі співрозмовником.

Невербальні засоби в активізації уваги слухачів.

Невербальна комунікація й ефективний вплив на інших.

Спілкування з «важкими» людьми і подолання конфліктних ситуацій.

Переконання за допомогою засобів невербального коду.

Підсумки курсу.

Рекомендована література

1. *Вердербер Р., Вердербер К.* Психология общения. Тайны эффективного взаимодействия. Санкт-Петербург: Прайм-Еврознак, 2003.
2. *Коццолино М.* Самопрезентация: различия и изменения // Коццолино М. Невербальная коммуникация. Теории, функции, язык и знак. Харьков, 2009. С. .
3. *Льюис Х.* Язык тела. Руководство для профессионалов / пер. с англ. Ю. Вовк. Харьков, 2016. С. 319–320.
4. *Amos J.A.* Violation of Your Personal Space.
5. *Бэрон Р., Ричардсон Д.* Агрессия. СПб.: Питер, 1998.
6. *Пиз А., Пиз Б.* Язык взаимоотношений. М, 2000.
7. *Метклиф С, Фелибл Р., 1997.* Юмор - путь к успеху. СПб.: Питер.
8. *Рюкле Х., 1996.* Ваше тайное оружие в общении. М: Интерэкспорт.
9. *Гарнер А., Пиз А.* Язык разговора. М.: ЭКСМО-Пресс, 2000.
10. *Hodgins H.S., Belch C., 2000.* Interpersonal violence and nonverbal abilities // Journal of Nonverbal Behavior. Vol.24. N1. P.2-24. *Hodgins H.S., Zuckerman M., 1991.* The effect of nonverbal sensitivity on social interaction // Journal of nonverbal Behavior. Vol.14. P. 155-170.
11. *Hoffman M.L., 1984.* Interaction of affect and cognition in empathy // Emotions, cognition, and behavior / eds. C.E. Izard, J.Kagan, R.B.Zajonc. Cambridge: Cambridge University Press. P.103-131.

4. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	денна форма						заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		л	п	лаб.	інд.	с. р.		л	п	лаб.	інд.	с. р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Модуль 1												
Змістовий модуль 1. Невербальні знаки у комунікативному процесі												
Т 1. Місце і роль вербальної та	6	2				4						

невербальної комунікації у мовленнєвій діяльності людини												
Т 2. Вивчення невербальних знаків: історія і сьогодення	6	2				4						
Т 3. Еволюційні основи невербальної комунікації: природа і культура	6	2				4						
Т 4. Невербальні знаки: ідентифікація за віком, гендером, темпераментом, статусом, психічним і фізичним станом здоров'я	6	2				4						
Разом за змістовим модулем 1	24	8				16						

Змістовий модуль 2. Невербальні коди і їх роль у мовленнєвій діяльності людини

Т 5. Мімічна комунікація	6	2				4						
Т 6. Мова очей у міжособистісній взаємодії	6	2				4						
Т 7. Голос і тон у мовленнєвій діяльності	6	2				4						
Т 8. Жести в комунікативному процесі	5	2				3						
Т 9. Пози і хода в комунікативній діяльності людини	5	2				3						
Т 10. Тактильні знаки в комунікації	6	2				4						
Т 11. Запахи і смакові відчуття в комунікації людей	6	2				4						
Т 12. Просторова організація спілкування	5	2				3						
Т 13. Часові характеристики комунікації	5	2				3						
Т 14. Предмети повсякденного вжитку в комунікації людини: одяг, прикраси, аксесуари,	6	2				4						

облаштування дому											
Разом за змістовим модулем 2	56	20				36					
Змістовий модуль 3. Невербальні засоби у різних дискурсивних практиках											
Т 15. Невербальна комунікація в різних сферах людської діяльності (вибрані контексти)	5	2				3					
Т 16. Культура невербальної поведінки й ефективність комунікації	5	2				3					
Разом за змістовим модулем 3	10	4				6					
<i>Усього годин</i>	90	32				58					

5. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1.	До Т1. Правила спілкування. Тенденції розвитку сучасного спілкування мовців.	4
2.	До Т2. Фізіогноміка і вираження емоцій на обличчі людини	4
3.	До Т3. Соціально-марковані форми поведінки і поділ на «своїх» і «чужих». Спектр ознак невербальної поведінки людини в різні історичні епохи.	4
4.	До Т4. Типології людей у залежності від індивідуальних психофізіологічних і комунікативних особливостей. Культури провини і культури сорому. Невербальні засоби вираження любові і щастя у різних культурах.	4
5.	До Т5. Розвиток міміки дітей. Роль міміки в комунікації глухонімих людей. Функціональне навантаження сміху, плачу, позіхання Функціональне навантаження ряду мімічних виразів у різних культурах: висолоплений язик, вишкір, зморщений ніс, демонстрування бороди, зціплені зуби	4
6.	До Т6. Зоровий канал сприйняття інформації людиною та його місце серед інших сенсорних каналів Оптичні знаки в комунікації тварин. Види поглядів людей у діалозі. Відмінності у сприйнятті зорового контакту представниками різних культур (американці, англійці, японці та ін.).	4
7.	До Т7.	4

	Мовчання як спосіб комунікації Комунікативна роль стогонів, зітхань, схлипувань Плач, позіхання та ін. як знаки міжособистісної взаємодії. Сміх у культурі різних народів.	
8.	До Т8. Невербальні знаки як вияв агресії. Жести у різних сферах людської діяльності	3
9.	До Т9. Хода і темперамент людини. Зв'язок ходи з іншими невербальними засобами.	3
10.	До Т10. Тактильні знаки в природній мові. Тактильні знаки в педагогічному процесі. Тактильні знаки в мистецтві. Тактильні знаки у релігійній практиці. Дактилоскопія й електронно-пропускні системи.	4
11.	До Т11. Нюховий і смаковий канали комунікації. Запахи як різнорівневі одиниці розвинутої «мови» (на підставі аналізу роману Патріка Зюскінда «Парфюмер»). Семіотика їжі та напоїв (поняття про гастику; ритуальні блюда, особливості харчування в різний час, особливості харчування у різних країнах)	4
12.	До Т12. Роль простору в дешифруванні невербальних знаків людини Просторові стереотипи, пов'язані з поняттями «праве» – «ліве».	3
13.	До Т13. Часові характеристики і соціально-культурні норми різних мовних колективів.	3
14.	До Т14. Основні елементи інтер'єру. Інтер'єр помешкання в різні епохи. Вигляд помешкання радянського періоду. Інтер'єр і фен-шуй. Семіотика грошей, реклами і товарних знаків Функції національного костюма Роль фотографій у формуванні іміджу.	4
15.	До Т15. Засоби невербального коду у створенні емоційного портрета героя Невербальні знаки в сучасній рекламі.	3
16.	До Т16. Самопрезентація. Встановлення контакту зі співрозмовником за допомогою невербальних засобів. Способи подолання конфліктних ситуацій. Успіх на перемовинах. Способи уникнення відмови.	3
	Разом	58

6. Методи навчання

Пояснювально-ілюстративний метод, кейс-метод, метод SWOT, міні-дискусії у групах на задану тему, метод проблемного викладання, евристичний метод.

При вивченні курсу «Невербальна комунікація» використовуються мультимедійні засоби:

– презентації лекцій і групових/індивідуальних проектів,

- представлення відеоситуацій із подальшим їх аналізом;
- З метою закріплення матеріалу на кожному занятті:
  - проводяться рольові ігри (зокрема, на розвиток міміки, пантоміміки, просторової взаємодії тощо);
  - виконуються практичні завдання;
  - дається розбір ситуацій, представлених в уривках з літературних творів;
  - аналізуються конкретні ситуації у різних комунікативних контекстах (сімейна комунікація, ділове спілкування, повсякденна взаємодія мовців, як наприклад, зустріч у ліфті, розмова продавець-покупець тощо)

7. Методи контролю

Поточний контроль здійснюється у формі тестів, практичних і тренінгових завдань, виголошення рефератів, виконання індивідуальних і групових проєктів і участі в дискусіях у відведений на це час на заняттях.

Підсумковий контроль: залік.

9. Розподіл балів, що присвоюються студентам

Оцінювання роботи студента здійснюється за схемою:

1. Максимальна оцінка, яку може отримати студент, – 100 балів, з них 70 – за роботу протягом семестру, 30 – за знання, продемонстровані на заліку.
2. Робота студента протягом семестру оцінюється за показниками:
  - а) підготовка індивідуальних проєктів – 40 балів;
  - б) письмові роботи – 30 балів.
3. Підсумковий залік є обов'язковим і проводиться в комбінованій (усній і письмовій) формі. Студент повинен письмово виконати тестове завдання, яке оцінюється 10 балами, а також відповісти на 2 теоретичні питання, кожне з яких оцінюється 10 балами.
4. Переведення в оцінку за 4-бальною шкалою здійснюється за такою схемою:

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проєкту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
81-89	B	добре	
71-80	C		
61-70	D	задовільно	
51-60	E		
21-50	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-20	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

Розподіл балів, які отримують студенти

Поточне тестування та самостійна робота			Підсумковий залік	Сума
Змістовий модуль 1	Змістовий модуль 2	Змістовий модуль 3		
Т. 1–4 15	Т. 5–14 45	Т. 15–16 10	30	100

10. Методичне забезпечення

1. Робоча програма навчальної дисципліни.
2. Презентації лекцій.
3. Матеріали для самостійної роботи студентів.
4. Комплект завдань для модульних контрольних робіт (тестові завдання).

11. Рекомендована література

1. Айслер-Мертц К. Язык жестов. Москва, 2003.
2. *Андерсен П.* Как читать язык тела и жестов / пер. с англ. А. Давыдовой. Москва: АСТ: Астрель; Владимир: ВКТ, 2011.
3. *Акишина А.А.* Жесты и мимика в русской речи: лингвострановедческий словарь. Москва: Русский язык, 1991. 144 с.
4. *Ароматы и запахи в культуре.* Книга 1. Москва: Новое литературное обозрение, 2003.
5. *Арутюнова Н.Д.* Молчание: контексты употребления // Логический анализ языка: Язык речевых действий. Москва: Наука, 1994. С. 106–117.
6. *Бацевич Ф.С.* Основы коммуникативной лингвистики. Київ, 2004. С. 26–37.
7. *Бэрон Р., Ричардсон Д.* Агрессия. СПб.: Питер, 1998.
8. *Богданов К. А.* Очерки по антропологии молчания. СПб., 1998.
9. *Бодрийяр Ж.* Система вещей. М., 1995.
10. *Бутовская М.Л.* Этология человека: история возникновения и современные проблемы исследования // Этология человека на пороге 21 века / ред. М.Л. Бутовская Москва: Старый Сад, 1999. С. 12–71.
11. *Бутовская М. Л.* Язык тела: природа и культура (эволюционные и кросс-культурные основы невербальной коммуникации человека). Москва: Научный мир, 2004.
12. *Бутовская М.Л., Дорфман В.В.* Возрастные и гендерные различия в представлениях о смешном и грустном у детей: по материалам рисуночных тестов // Этнографическое обозрение. № 6. 2003.
13. *Вайнштейн О.Б.* Одежда как смысл: идеологемы современной моды // Иностранная литература. 1993. №7.
14. *Вержбицкая А.* Язык. Культура. Познание. Москва: Русские словари, 1997.
15. *Верещагин Е.М., Костомаров В.Т.* О своеобразии отражения мимики и жестов вербальными средствами (на материале русского языка) // Вопросы языкознания. 1981. № 1. С. 36–47.
16. *Вердербер Р., Вердербер К.* Психология общения. Тайны эффективного взаимодействия. Санкт-Петербург: Прайм-Евроник, 2003.
17. *Гарнер А., Пиза А.* Язык разговора. М.: ЭКСМО-Пресс, 2000.
18. *Горелов И. Н.* Невербальные компоненты коммуникации / отв. ред. В. Н. Ярцева; предисл. В. И. Карасика. 2-е изд., стер. Москва: КомКнига, 2006. 103, [7] с.

18. *Грей Дж.* Чоловіки з Марсу, жінки з Венери. Київ, 2015. 312 с.
19. *Грейдина Н. Л.* Гендерная специфика коммуникации // Антропоцентрический подход к исследованию социума: лингвистические, социолингвистические и культурологические аспекты. Материалы научно-практической конференции, посвященной Международному году языков и 10-летия гуманитарного отделения ИХТГ. Иваново, 2002. С. 5–14.
20. *Григорьева С.А., Григорьев Н.В., Крейдлин Г.Е.* Словарь русских жестов. Москва–Вена: Языки русской культуры; Венский славистический альманах, 2001. С. 166-248.
21. *Гшвандтнер Г.* Невербальные коммуникации в продажах. Технологии скрытого влияния на покупателей. Хорошая книга, 2010. 256 с.
22. *Дарвин Ч.* О выражении эмоций у человека и животных. Санкт-Петербург: Питер, 2001. 384 с., ил.
23. *Деррида Ж.* Страсти // Socio-Logos'96. Москва, 1996.
24. *Дмитриева Л.И.* Словарь языка жестов. Москва: Изд. АСТ, Астрель, Ермак, Русские словари, 2003. 320 с.
25. *Екман П.* Теорія брехні / пер. з англ. Ю. Гордієнка. Київ: Видавнича група КМ-БУКС, 2017. С. 102–132.
26. *Иващенко Я.* Семиотика еды (на материале традиционной нанайской культуры). Владивосток: Изд-во Дальневосточного федерального ун-та, 2010. – 290 с.
27. *Изард К.Э.* Психология эмоций. СПб.: Питер, 1998.
28. *Ильин Е.П.* Дифференциальная психофизиология мужчин и женщин. СПб.: Питер, 2002.
29. *Колесниченко В. Л.* К вопросу об особенностях вербального и невербального коммуникативного поведения представителей английской и испанской культур // Труды Междунар. науч.-практич. интернет-конференции «Преподаватель высшей школы в XXI веке». Сб. 7. Ростов н/Д., 2009. С. 169–174.
30. *Козинцев А.Г.* Об истоках антиповедения, смеха и юмора // Смех: истоки и функции / ред. А.Г. Козинцев. СПб.: Наука, 2002.
31. *Козинцев А. Г.* Смех, плач и зевота: Психология чувств или этология общения? // Этология человека на пороге 21 века. ред. М.Л. Бутовская М.: Старый Сад, 1999. С. 97-121.
32. *Коццолино М.* Невербальная коммуникация. Теории, функции, язык и знак. Харьков, 2009. С. 171–183.
33. *Куницына В. Н., Казаринова Н. В., Погольша В. М.* Межличностное общение. Санкт-Петербург, 2001.
34. *Крейдлин Г.В.* Кинесика // Словарь русских жестов. Москва–Вена: Языки русской культуры; Венский славистический альманах, 2001. С. 166-248.
35. *Крейдлин Г. Е.* Иконические жесты в дискурсе // Вопросы языкознания. 2005. № 4. С. 46–56.
36. *Крейдлин Г.* Невербальная семиотика. Язык тела и естественный язык. Москва: Новое литературное обозрение, 2004.
37. *Крейдлин Г.Е.* Невербальная агрессия как тип поведения: гендерный аспект // Словарь языка русских жестов.
38. *Крым И.А.* Жестовые компоненты речевой коммуникации: Теоретико-экспериментальное исследование : дис. канд. филол. наук. Кемерово, 2004. 153 с.
39. *Лабунская В. А.* Невербальное поведение (социально-перцептивный подход). Ростов-на-Дону: Изд-во Ростов, 1986.
40. *Лабунская В.А.* Экспрессия человека: общение и межличностное пространство. Р н/Д: Феникс, 1999.
41. *Лелеко В.Д.* Пространство повседневности в европейской культуре. СПб., 2002.
42. *Льюис Х.* Язык тела. Руководство для профессионалов / пер. с англ. Ю. Вовк. Харьков: из-во «Гуманитарный центр», 2016. 332 с.
43. *Мантегацца П.* Физиогномика и выражение чувств. Москва: Профит Стайл, 2011. 448 с.

44. *Марасинова Е.Н., Бромберг Д.Э.* Культурная история жеста // История ментальностей, историческая антропология. Зарубежные исследования в обзорах и рефератах. Москва, 1996.
45. *Мацумото Д.* Культура и невербальное поведение. Москва: Прайм-Еврознак, 2008.
46. *Метклиф С, Фелибл Р.* Юмор – путь к успеху. СПб.: Питер, 1997.
47. *Митина О. В., Петренко В. Ф., 2000.* Кросс-культурное исследование стереотипов женского поведения (в России и США) // Вопросы психологии. № 1. С. 68-86.
48. *Молчанова Г.Г.* Традиции гастики как отражение национальной региональной идентичности // <http://ffl.msu.ru/research/vestnik/vestnik-2-2013-molchanova.pdf>
49. *Никитина Е. С.* Семиотика. Курс лекций: учеб пособие для вузов. Москва: Академический Проект; Трикста, 2006.
50. *Ноэль-Нойман Э.* Общественное мнение. Открытие спирали молчания. М., 1996.
51. *Осанка и поза. Походка // Современный язык жестов / Авт.-сост. И.Н. Кузнецов.* Москва: АСТ; Минск: Харвест, 2006. С. 340–350.
52. *Пиз А.* Язык жестов. Воронеж: Модэк, 1992. 218 с.
53. *Пиз А.* Новый язык телодвижений. Расширенная версия / пер. с англ. Т. Новиковой. Москва, 2009
54. *Пиз А., Пиз Г.* Язык тела: как прочесть отношение окружающих по их жестам // Пиз А., Пиз Г. Язык разговора. Санкт-Петербург: Издательский дом Гутенберга, 2004. С.106–144.
55. *Пиз А.* Язык телодвижений. Как читать мысли других по их жестам. Нижний Новгород : «Ай кью», 1992. 263 с.
56. *Плюснин Ю.М.* Пространственное поведение человека (методы проксемических исследований). Новосибирск, 1990.
57. *Почепцов Г. Г.* Язык поз и жестов // Почепцов Г. Г. Семиотика. Москва: Рефл-бук, Київ: Ваклер, 2002. С. 65-74.
58. *Почепцов Г. Г.* Теория коммуникации. Москва: «Рефл-бук», Київ: «Ваклер», 2001.
59. *Почепцов Г. Г.* Язык и языки // Почепцов Г. Г. Семиотика. Москва: Рефл-бук, Київ: Ваклер, 2002. С. 47-54.
60. *Похлебкин В.* Кухня века. Москва: Полифакт, 2000.
61. *Прохоров Н.* Взгляды и жесты // Электронный ресурс. URL.: [http:// www.koob.ru](http://www.koob.ru). (дата звернення 07.10.2018).1280 с. 2005. С. 19-37.
62. *Пропп В.Я.* Проблема смеха и комизма. Ритуальный смех в фольклоре. М., 1999.
63. *Россі П.* Їсти. Потреба, бажання, одержимість. Львів: Видавництво Анетти Антоненко; Київ: Ніка-Центр, 2018. 152.
64. *Рюкле Х.* Ваше тайное оружие в общении. Москва: Интерэкспорт, 1996.
65. *Рязанцев С.* В мире запахов и звуков. Москва: Терра, 1997.
66. *Серякова И. И.* Невербальный знак коммуникации в англоязычных дискурсивных практиках. Монография / И. И. Серякова. – К. : изд. центр КНЛУ, 2012. – 280 с.
67. *Сикорский И.* Классическая физиогномика. Москва: Профит Стайл, 2012. 224 с., ил.
68. *Современный язык жестов / авт.-сост. И. Н. Кузнецов.* Москва: АСТ; Минск: Харвест, 2006. С. 8–172.
69. *Степанов С.* Язык внешности. М.: ЭКСМО-Пресс, 2000.
70. *Стернин И. А., Ларина Т. В., Стернина М.А.* Очерк английского коммуникативного поведения. Воронеж, 2003.
71. *Триандис Г. К.* Культура и социальное поведение / пер. с англ. В.А. Соснина. Москва, 2007.
72. *Тэрнер В.* Символ и ритуал. Москва: Наука, 1983.
73. *Фаст Д.* Язык тела. Москва: Вече, 1997.
74. *Франсіс Т.* Секрети на обличчі. Наука фізіогноміка з ілюстраціями і поясненнями. Харків: Авангард, 1993.
74. *Узилевский Г. Я.* Язык поз, или как распознать себя, других людей и положительно воздействовать на свое физическое и душевное состояние: учебно-методическое пособие: В 2-х частях. Орел: Современная гуманитарная академия, Орловский филиал, 2005.

75. Фрай О. Детекция лжи и обмана. Москва: Прайм-Еврознак, 2006.
76. Холл Э. Как понять иностранца без слов? Москва: Вече, 1987.
77. Штіль С. Сприяння мовленнєвій і невербальній компетентності молодших школярів // Шкільний світ. 2010. № 7. С. 55–61.
78. Экман П., Фризен У. Узнай лжеца по выражению лица. Санкт-Петербург, 2010.
79. Albas D.C., Albas C.A., 1989. Meaning in context: The impact of eye contact and perception of threat on proximity // Journal of Social Psychology. Vol. 129. P. 525-531.
80. Amos J.A. Violation of Your Personal Space.
81. Apte M. L. Humor and laughter: An anthropological approach. N.Y.: Cornell University Press, 1985.
82. Argyle M., Dean J., 1965. Eye-contact, distance and affiliation // Sociometry. Vol.28. P.289–304.
83. Birdwhistell R. L. Introduction to Kinesics. Louisville: Foreign Service Institute, KY, 1952.
84. Burchell B. Turning on and turning of the sense of smell // Nature. Vol. 350. 1991. P. 16-17.
85. Evans E. C. Physiognomics in the Ancient World // Transactions of the American Philosophical Society, NS 59.5. Philadelphia, 1969. P. 5-83.
86. Evans G.W., Howard R.B. Personal space // Psychological Bulletin. Vol. 80. 1973. P. 334-344.
87. Grower D.B., Ruparella B. A. Olfaction in humans with specific reference to odours 16-androstenes: their occurrence, perception and possible social, and sexual impact // Journal of Endocrinology. Vol. 137. 1993. P. 167-187.
88. Haydnk L.A., 1983. Personal space: Where we now stand // Psychological Bulletin. Vol.94. P. 293-335.
89. Hess E. The Tell-Tale Eye. New York, 1975.
90. Hodgins H.S., Belch C. Interpersonal violence and nonverbal abilities // Journal of Nonverbal Behavior. Vol. 24. №1. 2000. P. 2–24.
91. Hodgins H.S., Zuckerman M. The effect of nonverbal sensitivity on social interaction // Journal of nonverbal Behavior. Vol. 14. 1991. P. 155-170.
92. Hoffman M.L. Interaction of affect and cognition in empathy // Emotions, cognition, and behavior / eds. C.E. Izard, J.Kagan, R.B.Zajonc. Cambridge: Cambridge University Press, 1984. P.103-131.
93. Hold B., Schleidt M. The importance of human odour in non-verbal communication // Z. Tierpsychol. Vol. 43. 1977. P. 225-238.
94. Live interactive social skills assistance, Lissa // <https://www.vedomosti.ru/technology/articles/2016/09/08/656133-programma-neverbalnie-znaki>
95. Nöth W. Gaze // Nöth W. Handbook of semiotics. Indiana University Press, 1990. P 387-420.
96. Stephen N.W. The illustrated Handbook of American and Japanese Gestures. Japan, Kodansha, 1998.
97. Grower D.B., Ruparella B. A. Olfaction in humans with specific reference to odours 16-androstenes: their occurrence, perception and possible social, and sexual impact // Journal of Endocrinology. Vol. 137. 1993. P. 167-187.
98. Trager G.L. Paralanguage: A first approximation // Studies in Linguistics. 1958, 13. P. 1–12.
99. Poyatos F. Paralanguage. A linguistic and interdisciplinary approach to interactive speech and sound. Amsterdam: Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1993.
100. Stier D.S., Hall J.A.. Gender differences in touch: An empirical and theoretical review // Journal of Personality and Social Psychology. Vol.47. 1984. P. 440-459.

12. Інформаційні ресурси

1. Інформація о международном этикете и манерах <http://www.cyborlink.com> 2. Курс жестового языка - <https://www.youtube.com/watch?v=C0rRwjGkZ-I>
  2. Образовательный ресурсный центр <http://www.ethicscenter.ru>
  3. Образовательный ресурсный центр <http://www.ethicscenter.ru/>
  4. Онлайн обучение по русскому жестовому языку - <http://www.digitgestus.com> 7.
- Сайт «Деловой этикет»: <http://www.delovoi-etiket.info/>
5. Шрифт Брайля, уровни сложности - [linguapedia.inf](http://www.linguapedia.inf)
  6. Язык глухих в картинках - <http://www.aif.ru/health/life/37523>

ДОДАТОК

Питання на залік

1. Спілкування як вид соціальної взаємодії.
2. Канали комунікації.
3. Механізми взаєморозуміння комунікантів у процесі спілкування (ідентифікація, рефлексія, міжособистісна атракція).
4. Бар'єри спілкування: девіації, комунікативний шум.
5. Функції вербальних і невербальних засобів спілкування.
6. Вербальна комунікація як обмін інформацією, ознака перцепції учасників комунікативного акту і їх взаємодія.
7. Ознаки невербальної комунікації та її відмінність від вербальної.
8. Характер зв'язку вербальних і невербальних компонентів у процесі міжособистісної взаємодії. Роль невербальних компетенцій у житті та професійній діяльності людини.
9. Правила інтерпретації засобів невербального коду.
10. Типи невербальних знаків і їх класифікації.
11. Історія вивчення екстралінгвістичних знаків (Арістотель, Гіпократ, Полемон, Адамантий, Цицерон, Гаспар Лафатер, Дюшен, Дарвін, Преєр, Підеріт і ін.).
12. Наукові і псевдонаукові напрями у вивченні знаків тіла людини (френологія, хіромантия, фізіогноміка, антропологія, анатомія, етологія, фізіологія, нейрофізіологія та ін.).
13. Сучасні науки і сфери діяльності, що приділяють увагу невербальним засобам комунікації.
14. Нові технології у визначенні і розпізнаванні невербальних знаків.
15. Невербальна семіотика як комплексна наука. Підсистеми невербальної семіотики.
16. Особливості еволюційного та етологічного підходів до вивчення невербальної комунікації людей.
17. Питання походження невербальної комунікації: вроджені та соціально набуті невербальні знаки.
18. Засоби невербального коду у спілкуванні сліпих, глухих і сліпоглухонімих людей.
19. Невербальні знаки в комунікації немовлят. Розвиток невербальної комунікації у дітей.
20. Етапи формування здібностей людини до інтерпретації невербальної поведінки оточуючих.
21. Невербальна комунікація і невербальна поведінка людей.
22. Основні характеристики невербальної поведінки людини.
23. Індивідуальні та групові форми невербальної поведінки.
24. Невербальні знаки і соціально-культурні норми.
25. Вплив оточення на невербальну поведінку людини.
26. Функція маскування переживань і керівництво власною невербальною поведінкою.
27. Засоби невербального коду в комунікативному процесі мовних колективів: універсальні знаки і крос-культурні відмінності в невербальній комунікації соціумів.

28. Символи і ритуали та невербальна поведінка.
29. Вікові аспекти невербальної комунікації. Невербальні знаки дітей і дорослих у різних комунікативних ситуаціях.
30. Невербальна комунікація дітей у школі та у неформальному спілкуванні з однолітками (дружня взаємодія, нейтральне ставлення, булінг).
31. Невербальна комунікація чоловіків і жінок.
32. Взаємозв'язок темпераменту людини та мови її тіла.
33. Соціальний статус і невербальне спілкування мовців.
34. Психоемоційний ракурс невербальної комунікації. Невербальний прояв емоційних станів людини; зв'язок емоцій і поведінки. Невербальні знаки як індикатор психічних відхилень. Хвороби і невербальна поведінка людини.
35. Патерни невербальної поведінки особистості.
36. Міміка як система невербальних засобів: загальна характеристика.
37. Міміка з погляду фізіології: типи мімічних сигналів і універсальні мімічні вирази обличчя.
38. Спонтанна і контрольована міміка. Крос-культурні відмінності в нормах прояву емоцій.
39. Емоційні і неемоційні культури.
40. Типові мімічні вирази обличчя та їх функціональне навантаження у різних культурах.
41. Мімічне вираження фізіологічних станів.
42. Здатність людини до мімічного наслідування.
43. Роль посмішки в комунікації. Види посмішок. Посмішка як універсальний і культурно-специфічний сигнал.
44. Міміка брехні. Техніки виявлення брехні.
45. Роль міміки в міжособистісній взаємодії. Правила невербального вираження емоцій за допомогою міміки.
46. Головні ознаки, які характеризують візуальну комунікативну поведінку людей. Окулесика як розділ невербальної семіотики.
47. Інформативність погляду: найважливіші смисли, які мовці виражають очима в комунікативному акті.
48. Основні комунікативні функції погляду.
49. Сума поглядів і час контакту очей у комунікації.
50. Скерованість погляду і характер спілкування (діловий, соціальний, інтимний).
51. Ефективна візуальна комунікація дорослих і дітей.
52. Вплив статі на візуальну комунікативну поведінку людей.
53. Контакт очима: крос-культурні відмінності.
54. Основні одиниці і категорії паралінгвістики (параметри звучання; кваліфікатори; розрізнявачі; альтернанти).
55. Інтонаційна система мовлення (ритм і мелодика мовлення, гучність, швидкість мовлення, павзи).
56. Паралінгвальні знаки у визначенні особистісних характеристик мовця (паралінгвістичні характеристики мовлення у визначенні темпераменту людини, її емоційного стану, самоконтролю).
57. Голосові сигнали та ідентифікація мовця за соціальною приналежністю (вказівка на вік, стать, територіальну, етнічну приналежність та місце мовця в соціумі).
58. Семіотика сміху. Сміх у соціальній взаємодії. Вікові, гендерні і статусні відмінності сміху. Сприйняття смішного і сумного в онтогенезі.
59. Психологічний портрет людини за невербальними особливостями її мовлення (голосу).
60. Кінесика як розділ невербальної семіотики.
61. Основні комунікативні функції жестів (відображення, репрезентативна, транслювальна, риторична, зображувальна, регулятивна, контролююча, дейктична).

62. Типи жестів: жести-сигнали і жести-емблеми (універсальні жести-емблеми; крос-культурна специфіка жестів-емблем).
63. Стилiстична характеристика жестів: нейтральні, забарвлені; піднесені, знижені (грубі).
64. Правила демонстрації: високо- і низькокінесичні культури. Інтенсивність жестикуляції і специфіка рухів руками у представників різних культур.
65. Жести і жестові фразеологізми.
66. Диференціація жестів за віковим і гендерним параметрами.
67. Роль жестів у діловій комунікації: жести влади, лідерства, підпорядкування, компенсаційні жести.
68. Кінетична поведінка людини у різних сферах професійної діяльності (викладацька діяльність, музика, мистецтво, сервіс та ін.). Правила жестового етикету.
69. Пози тіла людини в комунікативному процесі (форма, значення, функції, сфера використання). Проксеміка як ділянка невербаліки.
70. Семантика поз: оцінка в позі і оцінка пози.
71. Поняття про відкриті і закриті пози.
72. Категорії позицій тіла людини. Позиція тіла людини стоячи. Позиція тіла людини із зігнутими колінами (сидячи, на колінах). Типи позицій людини стоячи і сидячи (пози інклюзивні/неінклюзивні, обличчям до обличчя/паралельні, конгруентні/неконгруентні).
73. Інтерпретація поз з погляду соціальних, культурних, етичних і етикетних норм.
74. Роль поз у діловій комунікації.
75. Хода в комунікації людини. Невербальні характеристики ходи.
76. Хода і темперамент людини. Стилi ходи у зв'язку з жестами.
77. Пантоміміка як сукупність виразових рухів людини (жестів, міміки, постава тіла, поз).
78. Запахи як джерело інформації про світ.
79. Ольфакторна система людини: органи сприйняття запахів
80. Типології ольфакторних знаків.
81. Функції ольфакторних знаків.
82. Приємні і неприємні запахи навколишнього середовища. Універсальне і специфічне в ольфакторному сприйнятті різних народів світу. Здатність до сприйняття запахів у чоловіків і жінок.
83. Природні і штучні запахи людини. Роль приємних і неприємних запахів тіла людини і успішність комунікації.
84. Зв'язок ольфакторного сприйняття зі смаковим.
85. Проксеміка як розділ невербальної семіотики. Категорійний апарат.
86. Функції персонального простору людини.
87. Просторова поведінка людини. Універсальні проксемічні знаки: обумовленість біологічними факторами. Культурно-специфічні проксемічні знаки: вплив культурних чинників. Контактні і неконтактні культури.
88. Типи комунікативного простору (дальній, публічний, соціальний, особистий, інтимний).
89. Проксемічна взаємодія дорослих і дітей.
90. Гендерний аспект проксеміки: залежність комунікативної дистанції від статі людини.
91. Використання простору у професійній взаємодії. Персональний простір, розташування тіла і розміри приміщення. Розташування мовців стоячи. Розташування мовців за столом. Спілкування з двома і більше співрозмовниками. Статус і просторова поведінка мовців.
92. Порушення дистанції між комунікантами і його наслідки.
93. Часові характеристики невербальної поведінки людини.
94. Часові характеристики і соціально-культурні норми мовних колективів.
95. Часова організація ділової комунікації.

96. Поняття про системологію.
97. Зовнішній вигляд людини як ефективний засіб комунікації.
98. Одяг як знак у різних комунікативних ситуаціях: дрес-коди чоловіків і жінок.
99. Знаковість зачісок, макіяжу, татуювання, пірсінгу як свідоме доповнення власного образу у жінок і чоловіків
100. «Мова» прикрас і аксесуарів.
101. Семіотика речей і інтер'єру. Облаштування дому як відображення і утвердження особистості.
102. Соціально-нормативні ситуації використання невербальних засобів.
103. Невербальні знаки у сімейному і родинному спілкуванні.
104. Невербальні знаки у педагогічному дискурсі.
105. Невербальні засоби в політичній комунікації.
106. Роль невербальної комунікації в релігійному дискурсі.
107. Використання невербальних засобів у сучасній рекламі.
108. Використання невербальних засобів у художньому дискурсі.
109. Невербальні знаки і етикет.
110. Самопрезентація за допомогою знаків невербального коду .
111. Невербальні засоби в активізації уваги слухачів.
112. Невербальна комунікація й ефективний вплив на інших.
113. Спілкування з «важкими» людьми і подолання конфліктних ситуацій.
114. Переконавання за допомогою засобів невербального коду.